

Олена Ткачук

ФРАНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ Є. М. ПРИСОВСЬКОГО

У статті простежуються окремі особливості інтерпретацій Є. М. Прісовського творчості І. Франка.

Ключові слова: інтерпретація, спосіб рецепції, нація, національна ідея, ліричний герой, автор.

The given article highlights the main peculiarities of Ivan Franko's creative work singled out by professor Yevhen Prisoivskiy.

Keywords: interpretation, reception, nation, national idea, lyrical character, author.

Є. М. Прісовський — філолог у найточнішому, найбезпосереднішому значенні цього слова. У коло його дослідницьких зацікавлень входили давнє письменство, українська класична література й новітня, сучасна поезія і проза. Прагнення досягнути всі епохи — від давнини до сучасності, “намагання показати саме процес розвитку української літератури, її Відродження, поєднуючи такий розгляд із характеристикою творчих письменницьких індивідуальностей” [2, 9] - заманіфестовані у праці “Дороговказ на віки” й реалізовані в цілому огроми його наукової спадщини. Бібліографічний покажчик публікацій вченого засвідчує цей широкий і доволі сталий інтерес до історії літератури, настроєність представити віхи інтелектуальної історії й пояснити розвиток літератури.

Перечитуючи праці Є. М. Прісовського, бачиш ці віхи, традиційні “етапи”, періоди у їх послідовності і єдності, адже всі вони пройняті наскрізною ідеєю, ідеєю національною, котра була справою життя Вченого, його пристрасстю і стимулом до творчості. Можливо, це, з одного боку, консервативно, — виводити на перший план національне чи ідеологічні аспекти творів, можливо, це, за словами Д. Перкінса, комплекс, страх відступництва, якими страждає “ідеологічна критика”: “професори відчувають у цьому провини і висувують на перший план політичні й ідеологічні детермінанти текстів, щоб заспокоїти своє сумління” [1, 14]. Але з другого боку, як нам видається, не зі стра-

ху й комплексів, “не з боязні позбавити чому професію політичної значущості” [1, 14], а з почуття національної гідності, за Юнгом — із “прадавного перемивання”, закодованого в генах українця проукраїнського духу і бажання виразити його сутність, впливають трактування вченого, інтерпретації творів у національному аспекті. Ніби передбачаючи закиди в національній заангажованості, Є. Прісовський в останній своїй книзі “Слово мужності, правди й любові” цитує Франка: “Все, що йде поза рамки нації, є або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування, одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді б широкими вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації” [45, 284]. Але ж нації, як свідомий організм, треба творити. Є. М. Прісовський, також “*Semper tunc*” (завжди учень) Франка, вважав, що завдання пробудження національної свідомості, завдання витворення української нації має бути головним завданням національної еліти — інтелігенції.

У працях, присвячених давній літературі, вчений розглядав твори минулого як нагадування про можливі альтернативи й перспективи, вбачав у них уроки моральності для сучасників і нащадків. Викладаючи матеріал про українську культуру княжих часів, переймаючись цінностями й ідеями цієї доби, підкреслював патріотизм, лицарську честь і саможертвність задля добра рідної землі у “Слові о полку Ігоревім”. І пропонував, як-от у вже згадуваній книзі “Дороговказ на віки”, нові акценти в осмисленні “Слова”, “яке не може бути твором давньоросійської літератури, оскільки й місце дії, й мова, образи є саме українськими” [].

Минуле, якщо так його сприймати, слугує сучасному, вихованню того, чого нам бракує — свідомості національної спільноти і єдності. Загалом же дослідження Є. М. Прісовського в царині давньої літератури мали ту мету, як у влучно визначив Девід Перкінс у праці “Чи можлива історія літератури”. Нагадаємо: “Мета гуманітарної освіти, як про це зазвичай говориться, - в тому, щоб минуле було живим, було частиною сучасної свідомості” [1, 145].

У освоєнні української класики професор також зосереджувався передусім на національному аспекті, запрошував читача до роздумів над відомими та замовчуваними творами, явищами літературного процесу ХІХ— початку ХХ ст., в яких простежується рух національ-

ної ідеї: “Сьогоднішнє завдання літературознавства - повернути читачам такі замовчувані твори, твори виразно патріотичного й загальнолюдського звучання” [2, 6].

У напрямку “повернення із забуття” вчений передусім й організував свою науково-педагогічну роботу. Як відомо, серцевиною професорового курсу літератури була творчість І. Франка, при розгляді лірики Каменяра головну увагу вчений закономірно, спрямовував на поезію національно-політичного змісту, що входить до збірки “З вершин і низин”. Оскільки цикл “Україна” (“З вершин і низин”) не ввійшов у повному обсязі у 50-ти томне зібрання творів Франка, йому була присвячена спеціальна розвідка “Смислово-емоційна й формально-поетична поліфонічність циклу І. Франка “Україна”.

У процесі найретельнішого аналізу кожного твору почергово, від вірша “Моя любов” до “Новітніх гайдамаків”, вчений переконливо показував розвиток і кристалізацію політичного світогляду Каменяра.

На самому початку здобуття державності, у вересні 1991 року (час виступу з матеріалами вказаної праці на конференції, присвяченій 135-річчю від дня народження Франка у Львові) така “реабілітація”, повернення до життя замовчуваних творів Франка, мали вже не лише художньо-естетичне, а й суспільно-політичне значення.

Кожен, хто прочитав поезію циклу “Україна” й інтерпретації їх Є. М. Прісовським, відкрив для себе Франка воістину Мойсея, - пророка й провідника української нації, і кожен міг подивуватись мудрості й прозорливості поета “національної чести” (С. Петлюра). Говорячи про кривди України, її драматичну історичну долю, неволю під Москвою і Польщею, Франко передбачав перспективу України — [5, ХХ, 86]. “І кожний на своєму полі Для себе і жиймо й працюймо Для власного щастя і долі (“Ляхам”)... [5, ХХ, 86]; “В нашій хаті наша воля, А всім зайдам зась” (“Січовий марш”) [5, ХХ, 89].

Мудрий Франко ніби передбачав сьогоднішні проблеми співжиття української нації з іншими народами й спільнотами, проповідував мости дружби, але ці мости повинні бути укріпленими на суверенних берегах. Прозорий натяк (хоч і ущипливий) на актуальні й нині, може, особливо нині, питання співіснування націй:

Рятуємось в біді, та тямуймо
Докладно слова ті хороші;
Брат братом, а бриндзя за гроші [ХХ, 86].

Уважний читач, допитливий і сумлінний вчений, Є. М. Прісовський не міг не звернути увагу на іронічно-саркастичного Франка і те, що самі іронія й сарказм цього твердження типові для нашого поточного історичного моменту. Промовистим є й наступне спостереження вченого: “Де єсть руська Вітчизна” - вірш-сатира з характерним для Франка гострим запереченням національного чванства, осудом рабства, міщанської дріб’язковості [,78].

Таку іронію й сарказм, як це стверджував Є. М. Прісовський, ж може дозволити собі людина з відчуттям внутрішньої свободи і гідності, людина, що в її генах живе історична напам’ять, скільки б її не знищували.

Про те, що Франко і сьогодні вчить українців бути українцями, вчить ненавидіти будь-яке ярмо, “братерство” з намаганням

Братерство — ж навпаки повернути:
Над братом панами остатись.
В ярмо його шию пригнути [5, XX, 86].

Є. М. Прісовський говорив натхненно, емоційно. Сам він був надзвичайно умілим декламатором і вважав, що перший крок до осягнення твору - його майстерне, артистичне проникливе читання. У своїй дослідницькій роботі професор використовував різні методи: соціологічний, естетичний, психологічний, порівняльно-історичний, однак найголовнішим завданням для літературознавця вважав вірно прочитати, відчитати (щодо змісту й ритму), зрозуміти твір. Лекції, присвячені творчості І. Франка, Є. М. Прісовський не міг викладати академічно, без емоцій і жестів. Та й взагалі професор ніколи не був суто кабінетним, академічним науковцем. Щиро потерпаючи за українську справу, він віддавав чимало часу й енергії виступам у бібліотеках, українському театрі, школах, наукових конференціях.

Можна виокремити ряд проблем, що особливо цікавити Є. М. Прісовського як читача й інтерпретатора творів І. Франка.

Насамперед — це феномен Франка-Каменяра, трактований вченим однозначно, в дусі ефремівських тверджень: він невіддільний від особливої місії поета - “співця боротьби і контрастів”. Розмисли М. Євшана про проблему колізії між Франко-поетом і Франком-громадянином Є. М. Прісовський прочитував критично і в колі колег

часто ініціював розмову про те, що поняття “поет” і “громадянин” аж ніяк не взаємозаперечують одне одного. Відтак і постмодерні тенденції “декаменяризації” Франка вважав шкідливими, такими, що ведуть до знищення національно-культурної ідентичності.

У питаннях запровадження нових інтерпретаційних стратегій, перепрочитання творів Франка вчений був обережний, налаштований часом скептично, а інколи й дещо невротично. Але сперечатися, дискутувати щодо художньо-філософського дискурсу Франка, достовірності інтерпретацій творів Каменяра все ж дозволяв. Як уявляється, саме поняття достовірності Є. М. Прісовський розумів подібно Д. Перкінсу: “Достовірність у кінцевому підсумку означає достовірність для мене і всіх тих, хто думає так, як я. Такий підхід жодною мірою не означає блаженної терпимості щодо будь-якої думки, якої хтось з якихось причин дотримується” [1, 20].

Абсолютно непохитним і незмінним був вчений, наприклад, у вирішенні проблеми автора, його ролі у тексті. Залишаючись вірним вітчизняній традиції, Є. М. Прісовський обстоював позицію, згідно якої біля витоків твору безумовно стоїть автор. Чи не в кожній науковій розвідці вчений наголошував на значенні особистості автора, індивідуальності того, хто промовляє або пише. В процесі інтерпретації Франкових текстів, зокрема ліричної драми “Зів’яле листя”, професор застерігав від ототожнення особи автора з героєм, ліричним героєм, або ж певними ситуаціями, історіями, темами, перенесення їх на всю творчість, на всю її, так би мовити, художню тональність. У працях Є. М. Прісовського інтерпретації текстів Франка були насамперед психологічними, оскільки увиразнювали психологію автора і героя.

У цьому плані можемо лишень передбачати реакцію вченого на тезу про ігнорування авторських інтенцій. Ясно, що рецепція подібних міркувань (котрі культивуються нині і в нас, і в західноєвропейських країнах) була б негативною, принаймні — мала б скептичний характер.

Зрештою, належачи до традиційного літературознавства (осмислюючи життя і творчість письменника крізь призму теоретико-літературознавчих категорій — художнього образу, жанру, стилю, композиції), вчений, особливо в останні роки, й сам нерідко у своїх дослідженнях спадщини Шевченка, Франка застосовував дискусій

ні підходи й нові методики. Адже ж розумів, що історія літератури мусить бути стильовою й методологічно багатолікою.

У своїй останній книзі “Слово мужності, правди й любові”, розмірковуючи про енциклопедичне багатство спадщини І. Франка, Є. М. Прісовський підкреслював необхідність вивчення творчості Каменяра на всіх гуманітарних факультетах. На закид Степана Злупка (автора статті “Твоїм майбутнім душу я тривожу”), що нібито літературознавці, будучи єдиними інтерпретаторами творів Франка, спотворюють і применшують розумовий подвиг Каменяра, виявляються неспроможними збагнути глибші засади Франкової творчості, Є. М. Прісовський цілком справедливо радить докторові економічних наук більше читати праць літературознавців, а не голосливо заперечувати їх роботу. Вчений-літературознавець має рацію, коли зауважує: “по-друге, хто ж заважає філософам, історикам, економістам, культурологам, соціологам “збагнути глибше засади Франкової творчості?” [3,49].

На жаль, Євген Миколайович не встиг прочитати останній номер журналу “Філософські пошуки”, кожна розвідка якого справді невпинний пошук і в сфері Франкової художньої філософії й літератури, і в царині історії й культурології. На цю рушійну силу пошуку, яка неодмінно увінчається успіхом, сподівався Є. М. Прісовський і радив всім науковцям пояснювати твори Франка на основі їх текстів — це був його філософічний метод, метод інтерпретувати Франка.

Література

1. *Перкінс Д.* Чи можлива історія літератури? — К., 2005. — 151 с.
2. *Прісовський Є.* Дороговказ на віки. — Одеса, 2006. — 180 с.
3. *Прісовський Є.* Слово мужності, правди й любові. — Одеса, 2007. — 256 с.
4. *Прісовський Є.* Смыслово-емоційна й формально-поетична поліфонічність циклу “Україна” // І. Франко і національне відродження: Тези доп. та повідомл. на республ. наук, конф., присвяченій 135-річчю від дня народження І. Франка. — Львів, 1991. - С. 77-79.
5. *Франко І.* Твори. — Т. 20. — Кн. 1. — Харків: Кооперативне видавництво Рух, 1926.- 295 с.
6. *Франко І.* Збір. творів: у 50-ти т. Т. 45. — К.: 1986. — 560 с.